

УДК 347.453

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.6.06>**Світлана Ленех,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Львівського національного університету імені Івана Франка

СТОРОНИ СПОЖИВЧОГО ДОГОВОРУ ФІНАНСОВОГО ЛІЗИНГУ

Стаття присвячена аналізу особливостей правового статусу сторін договору як підстави виникнення споживчих зобов'язань у сфері фінансового лізингу. Насамперед акцентується увага на ознаках, за наявності яких певні суспільні відносини можуть розглядатися як фінансовий лізинг. Автором досліджуються питання дискусійної правової природи договору фінансового лізингу. Розкриваються концепції дво- чи багатостороннього характеру такої домовленості. З'ясовується правова сутність фінансового лізингу як різновиду фінансових послуг. У статті проаналізовано новели законодавчого механізму набуття правового статусу лізингодавцями залежно від того, чи є така юридична особа фінансовою установою. Становить значний інтерес також характеристика правового статусу сторін цього договору за умови надання послуг фінансового лізингу як споживчих фізичним особам. У такому випадку зобов'язання фінансового лізингу повинні виникати, виконуватись та припинятись з урахуванням законодавства про захист прав споживачів. Достатня увага приділена особливостям порядку досягнення такої домовленості на користь споживача, в тому числі таким, що зумовлені захистом прав споживача фінансової послуги як слабшої сторони договору. Акцентується увага щодо заборони нав'язування споживачеві конкретних третіх осіб для надання супровідних послуг (посередницьких та допоміжних). Досліджується питання укладення договорів фінансового лізингу залежно від перебування в шлюбі споживача фінансової послуги. Відповідно, пропонуються шляхи конкретизації законодавчих приписів щодо таких випадків. Також окреслено особливості застосування договірних конструкцій для набуття лізингодержувачем майна, отриманого в лізинг, у власність. З'ясовано особливості відступлення лізингодавцем прав вимоги за договором фінансового лізингу третім особам, зокрема: визначення обсягу такої вимоги на момент вчинення цесії, обов'язковість повідомлення споживача про таке відступлення в письмовій формі.

Ключові слова: фінансовий лізинг, оренда, фінансова послуга, лізингодавець, лізингодержувач, споживач, споживчий договір.

Постановка проблеми. Одним із інструментів інвестиційної діяльності, який сприяє розвитку ринкової економіки у різних сферах діяльності, наприклад у будівництві, комп'ютерній та телекомунікаційній сферах, перевезенні, сільському господарстві, машинобудуванні, є фінансовий лізинг. Останніми роками такий механізм фінансування діяльності поряд із суб'єктами господарювання активно почали використовувати для задоволення своїх особистих, побутових потреб фізичні особи як споживачі. Така договірна практика супроводжувалась як недоліками самого законодавчого регулювання, проблемами тлумачення відповідних нормативних приписів, так і дискусійним характером договірних положень, що зумовило виникнення неоднозначності підходів у вирішенні цих категорій судових спорів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового регулювання договірних відносин фінансового лізингу були предметом наукових досліджень таких

науковців, як А.Г. Барабаш, В.С. Різник, О.В. Трофимова, Д.С. Січко, І.Є. Якубівський та ін. Проте окремі аспекти договірного регулювання зобов'язань у цій сфері залишаються дискусійними, зокрема, щодо правової природи відповідного договору, його конструктивних елементів, ознак, сторін, форми, предмета, відповідальності в разі порушення. Останні законодавчі зміни знову зацентрували увагу на необхідності переосмислення засад застосування цього договірного механізму споживачами фінансових послуг для задоволення своїх потреб.

Метою дослідження є аналіз новел законодавчого регулювання фінансового лізингу у контексті особливостей участі в таких договірних зобов'язаннях споживачів фінансових послуг як лізингодержувачів.

Виклад основного матеріалу. 4 лютого 2021 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про фінансовий лізинг» № 1201-ІХ (далі – Закон про

фінансовий лізинг), який набирає чинності з 13.06.2021 року і відповідно до якого втрачає чинність Закон України «Про фінансовий лізинг» № 723/97 від 16.12.97 року (в редакції Закону № 1381-IV від 11.12.2003 року). Цей Закон має сприяти посиленню на законодавчому рівні захисту прав споживачів лізингових послуг, зокрема, від недобросовісних дій лізингодавців, мінімізації ризиків суб'єктів такої діяльності, здешевлення плати за ці фінансові послуги.

Відповідно до частини 1 статті 1 Закону про фінансовий лізинг договір фінансового лізингу визначено як договір, за яким надаються послуги з фінансового лізингу. При цьому сутність досліджуваних зобов'язань окреслена як виду правових відносин, за якими лізингодавець зобов'язується відповідно до договору фінансового лізингу на строк та за плату, визначені таким договором, передати лізингодержувачу у володіння та користування як об'єкт фінансового лізингу майно, що належить лізингодавцю на праві власності та набуте ним без попередньої домовленості із лізингодержувачем, або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингодержувачем специфікацій та умов, та які передбачають наявність хоча б однієї з ознак фінансового лізингу, встановлених цим Законом. До таких ознак фінансового лізингу, при якому до лізингодержувача переходять усі ризики та винагороди (вигоди) щодо користування та володіння відповідним об'єктом, відносять наявність хоча б однієї із умов: 1) об'єкт фінансового лізингу передається на строк, протягом якого амортизується не менше 75 відсотків його первісної вартості, а лізингодержувач зобов'язаний на підставі договору фінансового лізингу або іншого договору, визначеного договором фінансового лізингу, протягом строку дії договору фінансового лізингу придбати об'єкт фінансового лізингу з подальшим переходом права власності від лізингодавця до лізингодержувача за ціною та на умовах, передбачених таким договором фінансового лізингу або іншим договором, визначеним договором фінансового лізингу; 2) сума лізингових платежів на момент укладення договору фінансового лізингу дорівнює первісній вартості об'єкта фінансового лізингу або перевищує її; 3) балансова (залишкова) вартість об'єкта фінансового лізингу на момент закінчення строку дії договору фінансового лізингу, передбаченого таким договором, становить не більше 25 відсотків первісної вартості (ціни) такого об'єкта фінансового лізингу станом на початок

строку дії договору фінансового лізингу; 4) об'єкт фінансового лізингу, виготовлений на замовлення лізингодержувача, після закінчення дії договору фінансового лізингу не може бути використаний іншими особами, крім лізингодержувача, зважаючи на його технологічні та якісні характеристики (стаття 5 Закону про фінансовий лізинг). Такі ознаки цих зобов'язань вказують саме на сутність фінансування діяльності лізингодержувача.

Зобов'язання фінансового лізингу відповідно до § 8 Глави 58 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) віднесені до різновидів найму (оренди). У науковій літературі питання правової природи договору фінансового лізингу є дискусійним. Так, одні науковці розглядають його виключно як різновид найму (оренди) [1, с. 6], інші акцентують увагу на тому, що договір фінансового лізингу не є змішаним договором [2, с. 317], доводять доцільність застосування терміна «договір лізингу» лише до основних відносин, які виникають між лізингодавцем і лізингодержувачем у процесі набуття об'єкта в лізинг, користування ним та можливого переходу цього об'єкта з власності лізингодавця у власність лізингодержувача [3, с. 9]. При цьому в цілому лізинг за своєю цивільно-правовою природою окремі науковці розглядають як змішане договірне зобов'язання, що складається з елементів окремих видів договірних зобов'язань (оренди та купівлі-продажу) й одночасно обґрунтовують самостійність лізингу серед договірних зобов'язань, вважають за доцільне виділення в окрему главу ЦК України правових норм, спрямованих на врегулювання лізингових зобов'язань [4, с. 8].

Водночас фінансовий лізинг відповідно до пункту 5 частини 1 статті 4 Закону України від 12.07.2001 року «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (далі – Закон про фінансові послуги) та відповідно до пункту 4 частини 1 статті 4 проекту Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» № 5065 від 15.02.2021 року [5] належить до фінансових послуг. На думку Д.С. Січко, така постановка питання, в принципі, не викликає заперечень, оскільки лізингодавця у фінансовому лізингу слід розглядати як фінансового посередника між продавцем та лізингодержувачем [6, с. 188].

Сторонами споживчого договору фінансового лізингу є лізингодавець та лізингодержувач. Суб'єктами фінансового лізингу, окрім них, можуть бути продавець (постачальник), а також інші особи, які відповідно до статті 10 Закону про фінансовий лізинг

можуть бути сторонами багатостороннього договору фінансового лізингу. Таке законодавче положення про надання статусу сторін досліджуваного договору як продавцю (постачальнику), так і іншим особам (очевидно, маються на увазі надавачі супровідних (посередницьких та допоміжних) послуг на ринку фінансового лізингу) не відповідає правовій сутності фінансового лізингу, визначеній статтею 1 цього ж Закону. У разі досягнення домовленості, яка міститиме елементи купівлі-продажу (поставки) майна для передачі його у володіння та користування, фінансового лізингу, інших договорів, що опосередковують надання супровідних послуг, йтиметься про змішаний договір. Отже, слід розмежувати сторін договору фінансового лізингу (лізингодавця та лізингоодержувача), а також інших суб'єктів, які є сторонами інших договорів, що укладаються в процесі надання цієї фінансової послуги (передують укладенню самого договору фінансового лізингу, як-от купівля-продаж (поставка), чи опосередковують надання супровідних послуг). Водночас допустимим є застосування договірних конструкцій фінансового лізингу, купівлі-продажу (викупу) чи інших для набуття права власності на об'єкт фінансового лізингу, як це передбачено статтею 7 цього ж нормативного акта.

Щодо характеристики правового статусу лізингодавця як надавача такої споживчої фінансової послуги, то згідно з частиною 1 статті 1 Закону про фінансовий лізинг ним може бути юридична особа, яка набула у встановленому законом порядку право надавати послуги з фінансового лізингу і на підставі договору фінансового лізингу передає лізингоодержувачу у володіння та користування об'єкт фінансового лізингу. Нині послуги фінансового лізингу надаються банками, фінансовими компаніями, які є фінансовими установами, а також юридичними особами, які не є фінансовими установами (лізинговими компаніями). Для здійснення діяльності з надання послуг фінансового лізингу необхідно отримати ліцензію. З 1 липня 2020 року для всіх суб'єктів, які мають намір займатись такою діяльністю, ліцензію видає Національний банк України: для банків застосовується Положення про ліцензування банків, затверджене постановою Правління НБУ від 22.12.2018 № 149, а для фінансових компаній та лізингових компаній – Положення про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійних умов), затверджене постановою Правління НБУ

30.03.2021 року № 27 (далі – Ліцензійні умови), згідно з яким наявність рішення про внесення заявника до Державного реєстру фінансових установ або до реєстру осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, що веде НБУ, є однією з обов'язкових умов, виконання якої надає НБУ право прийняти рішення про видачу ліцензії. Послуги фінансового лізингу в 2020 році, за даними Асоціації «Українське об'єднання лізингодавців», надавали 17 вітчизняних банків. Частка трьох найактивніших банків значно зросла і досягла рівня 68 % від загальної вартості угод. До найбільш активних банків за підсумками року входять: Укргазбанк (29 % від вартості нових угод всіх банків), Приватбанк (24 %) і Кредобанк (16 %). Частка юридичних осіб у нових лізингових угодах з банками склала 88 %, тоді як частка фізичних осіб – 12 % [7].

Лізингоодержувачем відповідно до частини 1 статті 1 Закону про фінансовий лізинг поряд із юридичною особою та фізичною особою – підприємцем може бути фізична особа, яка отримує від лізингодавця об'єкт фінансового лізингу у володіння та користування. Відповідно до пункту 7-1 частини 1 статті 1 Закону про фінансові послуги споживач фінансових послуг – це фізична особа, яка отримує або має намір отримати фінансову послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою, незалежною професійною діяльністю. Частиною 4 статті 13 Закону про фінансовий лізинг передбачено, що для укладення договору з лізингоодержувачем – фізичною особою, яка перебуває у шлюбі, лізингодавець повинен отримати від такої особи письмову згоду її подружжя на це. Такий припис відповідає абзацу 1 частини 3 статті 65 Сімейного кодексу України (далі – СК України), однак для узгодження з абзацом 2 частини 3 вказаної статті видається доцільним доповнити частину 4 статті 13 Закону про фінансовий лізинг таким реченням: «У випадках нотаріального посвідчення такого договору згідно із частинами 2 та 3 статті 15 цього Закону така згода має бути нотаріально посвідчена». Як наслідок, якщо такий договір буде укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї і майно, одержане за договором, буде використане в інтересах сім'ї, на її потреби, то такий договір створить обов'язки для другого з подружжя (частина 4 статті 65 СК України), а у разі невиконання лізингоодержувачем своїх обов'язків за договором стягнення може бути накладено на майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя (частина 2 статті 73 СК

Україні), – таке подружжя нестиме солідарну відповідальність.

Законодавець не встановлює спеціальних вимог щодо обсягу дієздатності чи віку лізингодержувача, а тому поширюються загальні правила вчинення правочинів фізичними особами. Так, наприклад, відповідно до абзацу 2 частини 2 статті 32 ЦК України на вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування. Зважаючи на правову природу цих договірних відносин, особлива увага акцентована на перевірці платоспроможності лізингодержувача. Так, частина 3 статті 12 Закону про фінансовий лізинг встановлює обов'язок лізингодавця до укладення цього договору, використовуючи свої професійні можливості, оцінити фінансову спроможність лізингодержувача, враховуючи, зокрема, строк фінансового лізингу, вартість об'єкта фінансового лізингу, доходи лізингодержувача та мету отримання у володіння та користування об'єкта фінансового лізингу. Оцінка фінансової спроможності лізингодержувача здійснюється на підставі достатньої інформації, отриманої від лізингодержувача, та (за необхідності) на підставі інформації, отриманої з інших джерел відповідно до законодавства. Отже, лізингодавець перевіряє не лише платоспроможність потенційного споживача фінансової послуги, але і його добросовісність, своєчасність виконання ним грошових зобов'язань перед іншими особами. Зокрема, відкритими є відомості про боржників, які включені до Єдиного реєстру боржників і розміщуються на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України. Також Національний банк України з метою забезпечення фінансової стабільності веде Кредитний реєстр, інформація до якого надсилається банком або Фондом гарантування вкладів фізичних осіб про кредитні операції боржника, якщо сума заборгованості (за основною сумою та відсотками) за такими кредитними операціями дорівнює або перевищує 100 розмірів мінімальних заробітних плат (або еквівалент цієї суми в іноземній валюті за офіційним курсом НБУ).

У процесі укладення споживчих договорів фінансового лізингу слід враховувати положення законодавства про захист прав споживачів. Окремі засади захисту прав споживачів фінансових послуг встановлені безпосередньо Законом про фінансовий лізинг. Так, відповідно до статті 9 лізингодавцю забороняється пов'язувати укла-

дення договору про фінансовий лізинг зі споживачем з вимогою укладення договорів про надання інших послуг (договорів страхування, оцінки майна, про надання нотаріальних послуг тощо) із конкретно визначеною третьою особою. Така заборона є цілком логічною. Лізингодавцю та/або пов'язаним з ним особам забороняється без згоди лізингодержувача – споживача послуг фінансового лізингу – розголошувати відомості про нього, що стали відомі такому лізингодавцю (пов'язаним з ним особам) у зв'язку з укладенням, виконанням та припиненням договору фінансового лізингу з таким лізингодержувачем, крім випадків, встановлених законом. У даному випадку йдеться про забезпечення банківської таємниці та таємниці фінансової послуги. Сутність останньої розкривається в проекті Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії».

Лізингодавець зобов'язаний повідомляти лізингодержувача-споживача про відступлення прав вимоги за договором фінансового лізингу. Отже, в цьому випадку застосовується загальне правило, передбачене статтею 516 ЦК України, про заміну кредитора у зобов'язанні без згоди боржника. Таке повідомлення має бути в письмовій формі. У разі недотримання такої вимоги згідно з частиною 2 статті 516 ЦК України виконання боржником свого обов'язку первісному кредиторові є належним виконанням. Також боржник має право, передбачене статтею 518 ЦК України, висунути свої заперечення проти вимоги нового кредитора у зобов'язанні.

Згідно із частиною 4 статті 14 Закону про фінансовий лізинг грошове зобов'язання за цим договором, у разі якщо лізингодержувачем є фізична особа, має бути виражене виключно у гривні, без визначення грошового еквівалента такого зобов'язання в іноземній валюті. Таке обмеження свободи договору щодо заборони застосування валютного застереження для споживачів є виправданим. Відповідає цьому припису пункт 40 Ліцензійних умов, згідно з яким небанківська фінансова установа (крім страховика) не має права укладати зі споживачами фінансових послуг договори щодо надання фінансових послуг, зобов'язання яких визначені як грошовий еквівалент в іноземній валюті. Всупереч зазначеним законодавчим приписам, згідно із пунктом 73 Ліцензійних умов ліцензіат перед укладенням договору фінансового лізингу повинен надати споживачу інформацію щодо попередження про можливі валютні ризики, що впливатимуть на договір фінан-

сового лізингу, зобов'язання якого виражені в іноземній валюті або умовами договору фінансового лізингу якого передбачена зміна вартості його предмета, процентної ставки та/або розміру лізингових платежів залежно від офіційного курсу гривні до іноземної валюти та наочні приклади зміни розміру періодичних платежів у разі зміни офіційного курсу гривні до іноземної валюти. Ліцензіат одержує від споживача письмове підтвердження про ознайомлення з наведеною інформацією. Отже, в цьому пункті слід замінити термін «споживач» на «клієнт» і думачити його положення з урахуванням пункту 40.

Висновки

У результаті проведеного аналізу встановлено, що з урахуванням правової сутності досліджуваних зобов'язань сторонами договору фінансового лізингу є лізингодавець та лізингоодержувач, що вказує на помилковість положення пункту 4 частини 1 статті 10 Закону про фінансовий лізинг. Також з'ясовано, що законодавством встановлено певні спеціальні вимоги до лізингодавця, натомість правовий статус лізингоодержувача як споживача базується на загальних правилах участі фізичних осіб у договірних відносинах з урахуванням окре-

мих особливостей, зумовлених статусом слабшої сторони договору, яка при цьому бере на себе значні фінансові ризики.

Список використаних джерел:

1. Січко Д.С. Правова природа лізингу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2006. 19 с.
2. Якубівський І. Є. Проблеми правового регулювання договору фінансового лізингу в судовій практиці. *Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку*: матер. XVIII міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова, 28 лютого 2020 р. Харків: Право, 2019.
3. Барабаш А. Г. Правове регулювання лізингових відносин в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2004. 22 с.
4. Різник В.С. Цивільно-правове регулювання лізингу в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2006.
5. Офіційний портал Верховної Ради України (rada.gov.ua)
6. Січко Д.С. Проблемні питання державно-правового регулювання лізингу. *Наукові праці*. Том 69. Вип. 56. Серія «Політичні науки. Правознавство».
7. Обсяг фінансового лізингу, що надається банками, зменшився на 14 % за 2020 рік – повідомляє Асоціація лізингодавців – Асоціація «Українське об'єднання лізингодавців» (uul.com.ua)

Svitlana Lepekh. The parties of the consumer agreement of the financial leasing

The article is devoted to the analysis features of law status parties of agreement as a basis for appearing of consumer obligations in the financial leasing sphere. Foremost, the author paid attention to the features in the presence of which some social relationships could be considered as the financial leasing. The author studies the question of the controversial legal nature of the financial leasing agreement. The concepts of the bilateral or multilateral nature of such the agreement are revealed. In this article, the author clarified the legal essence of the financial leasing as a type of financial services. In addition, the article is devoted to the analysis of the novels of legal mechanism of getting legal status by lessors depending on if such judicial person is the financial institution. The author studies the characteristics of the legal status of the agreement parties if the service of the financial leasing is giving to individuals as consumers. In this case, the obligations of the financial leasing must arise, execute and cease in accordance with the legislation of consumer protection. Sufficient attention is given to the features such as agreement procedure in favor of the consumer, including one that caused the protection of the financial service consumer as the weaker party of the agreement. The attention paid to prohibit the imposition to consumer specific third persons for providing accompanying services (mediation and supportive). The author studies the question of the form of the financial leasing agreements depending on the marriage of the consumer of financial service. The author proposes the ways of specification of legal rules to defining such cases. Also, the author delineated the features of using agreement constructions when the lessee received property of lessor to his own. The author studies the features of the lessor's assignment of the right of claim to a third person according to the finance leasing agreement especially determining the scope of such requirement at the moment of cession, the obligation for reporting consumer about such assignment in written form.

Key words: finance leasing, renting, financial service, lessor, lessee, consumer, consumer agreement.